

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ КЛАСИЧНОЇ МУЗИКИ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

PECULIARITIES OF ADOPTION OF CLASSICAL MUSIC IN THE MODERN CONDITIONS

У статті надається загальна характеристика особливостей буття та сприйняття класичної музики в сучасному цивілізаційному середовищі. Розкриваються функції класичної музики в озвученні простору повсякденного життя. Окреслюється протилежна тенденція без емоційного, відстороненого ставлення до жанру, його залучення до процесів міжособистісного спілкування як жарту, сюрпризу, обурення. Натепер ставлення до класичної музики можна визначити як суперечливе. Залишається стабільним прошарок зацікавленої аудиторії, певні соціальні групи, які за своїм професійним чи емоційним, глядацьким пріоритетом є постійними учасниками та глядачами різних музичних виступів. Ця тенденція сприяє підтримці стійкого, але незначного інтересу до класичної музики, зокрема у молодого покоління. Так, нині класична музика перестала бути чимось винятковим для суспільства, оскільки вона супроводжує багато видів повсякденної діяльності людини. Часто класична музика виступає фоном для повсякденних дій, таких як відвідування ресторану, торговельного центру чи інших закладів дозвілля. З одного боку, це сприяє підсвідомому сприйняттю прекрасного, а з іншого – викликає нівелювання навчальної ролі класичної музики. Таким чином, виникає потреба у розширенні форм усвідомленого сприйняття класичної музики, що є актуальною проблемою не лише музикознавства та мистецтвознавства, а і педагогічної практики. Сучасні умови культурної урбанізації та загальної технологізації життя зумовлюють необхідність пошуків нових форм репрезентації класичної музики у галузі освіти. Залучення акомпанемента класичної музики до різних видів навчального процесу, на наш погляд, є одним із етапів трансформації сприйняття музичного матеріалу класичного репертуару з функції розваг до тенденції загострення навчально-виховної функції класичної музики.

Ключові слова: класична музика, сприйняття, сучасність, поліжанрова різноманітність.

The article gives a general description of the peculiarities of being and perception of classical music in the modern civilization environment. The functions of classical music in sounding of space of everyday life are revealed. The opposite tendency without emotional, detached attitude to the genre, its involvement in the processes of interpersonal communication as a joke, surprise, outrage is outlined. At present, the attitude to classical music can be defined as contradictory. There remains a stable stratum of the interested audience, certain social groups which by their professional or emotional, spectator priority are regular participants and spectators of various musical performances. This trend contributes to maintaining a steady, but slight interest in classical music, in particular in the younger generation. Yes, today classical music has ceased to be something exceptional for the society, because it accompanies many types of everyday human activities. Often, classical music acts as a backdrop to a major action, such as visiting a restaurant, a shopping mall, or other leisure facilities. On the one hand, this contributes to the subconscious perception of the beautiful, and on the other hand, causes the leveling of the educational role of classical music. Thus, there is a need to expand the forms of conscious perception of classical music, which is a topical issue not only of musicology and art. But also pedagogical practice. Modern conditions of cultural urbanization and general technologicalization of life cause the need to understand the representation of classical music in the field of education. Involvement of classical music accompaniment in various types of educational process, in our opinion, is one of the stages of transformation of perception of musical material of the classical repertoire from the function of entertaining to the tendency of exacerbation of the educational educational function of classical music.

Key words: classical music, perception, modernity, poly genre diversity.

УДК 784.9

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-18-3-2>

Власова С.А.,

ст. викладач кафедри музичного мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтв

Семенова О.А.,

пров. концертмейстер кафедри
музичного мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтв

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Нині, куди б не пішла людина, що б вона не робила, вона може робити це з музикою. В офісі або в кафе, в автомобілі або у телефоні всюди побутує музичне мистецтво. Інше питання, чи псує. Чи сприймає людина музику, котра її оточує. Найчастіше ні. В обставинах сучасності, умовах урбанізації найчастіше людина не звертає увагу на побутуючу музику, якщо це не запланований візит на концертний захід. Тому ініціювання розширення форм сприйняття оточуючої музики, а саме класичної, є актуальним питанням сучасної мистецтвознавчої практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Натепер питання розширення форм сприйняття

класичної музики в побутовому оточенні людини не знаходить суттєвого відображення в науководослідній практиці та потребує належного наукового осмислення. Певну цінність несуть матеріали науково-практичних конференцій культурологічного та мистецтвознавчого спрямувань та результати дисертаційних досліджень. Заслужують на увагу дослідження А.М. Цукера, Є.В. Дудкова, К. Бюхера.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах сучасності поліжанровість та поліваріантність побутування музичного мистецтва в соціально-комунікативному просторі потребує належної уваги та наукового осмислення. Як відомо, музика здатна впливати

на почуття та емоційний стан соціуму, виховувати та розвивати почуття прекрасного та художньо-естетичний смак. В умовах нашарування та уніфікації тиражованого естрадного музичного продукту саме розширення сфери сприйняття класичної музики потребує належної уваги та наукового осмислення.

Мета статті – визначити роль класичної музики у формуванні повсякденного цивілізаційного середовища побутування в контексті проблеми сприйняття музичного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Нині, куди б не пішла людина, що б вона не робила, вона може робити це з музикою. Музику, що супроводжує людину паралельно з побутовою діяльністю, прийнято називати фоновою. Фоновою музикою нерідко виступають класичні твори, які звучать, наприклад, під час світського прийому, в ресторані або в торговельному центрі. Нині класичну музику охоче включають у такі контексти, де її цілеспрямоване сприйняття не передбачається, де вона має виконувати роль «фонодизайну» навколишнього простору, поза зв'язком з першочергово закладеними в ній ідеалами. Незважаючи на те, що протягом ХХ століття утвердилась тенденція сприйняття класичної музики як суто елітарного мистецтва, що вимагає концентрації уваги, тим не менш паралельно збільшувалися культуротворчі процеси, що закріплювали доречність і затребуваність її звучання в різноманітних ситуаціях повсякденного життя людей. Стосовно побутування музики в сьогоденні можна говорити про неминуче фонове сприйняття різноманітних творів, без розмежування на жанри та стилі. Авторитетний дослідник Є.В. Дудков зазначає: «Сама система комунікації, характерна для сучасної культури, її динаміка демонструє свободу поведінки з будь-якими артефактами, незалежно від матеріалу і того поля значень, яке стоїть за ними» [2, с. 16]. Відповідно, фоновою музикою з рівним успіхом можуть бути і ноктюрн Шопена, і останній хіт від Lady Gaga. Як показують наявні дослідження, цінність музики в повсякденному житті людей залежить від того, як вони її використовують і від ступеня їх залучення в процес сприйняття, який, своєю чергою, визначається контекстом побутування» [3]. Поява і бурхливий розвиток такого феномена, як фонове слухання, вносить істотні зміни в типологію музичних жанрів, тому що фоновість музики аж ніяк не є її художньою ознакою чи властивістю. У сучасній дослідницькій думці досі немає чітких термінологічних градацій щодо фонової музики. На відміну від прикладних жанрів, фонова музика не перебуває в прямому взаємозв'язку з виконуваними діями і не має на меті неодмінне об'єднання людей. Фонова музика часто використовується для того, щоб маркувати індивідуальний простір людини. Таким чином,

фонову музику нерідко відносять до розряду функціональної музики [1]. Фонова музика, а точніше можливість використання в якості неї будь-яких музичних творів, є породженням епохи постмодернізму, коли загальний плюралізм дає змогу змішувати будь-які явища і процеси без будь-яких розмежувань і умовностей. Узв'язку із цим А.М. Цукер констатує, що у ставленні до музики жанрова ситуація «відрізняється нині рідкісною нестабільністю, що порушує сформовані ціннісні уявлення, ієрархічні зв'язки, зрівнює в правах те, що колись перебувало на крайніх сходинках «естетичної драбини», а іноді просто міняє їх місцями» [5, с. 50]. Фонова музика звучить у різних контекстах людської життєдіяльності, внаслідок чого її статус виявляється гранично рухомим: вона може виступати як у ролі повсякденної, так і в ролі «надпобутової музики». Процес зняття жанрових меж проявляється особливо наочно, коли фоновою музикою виступає класика. Насамперед коли фоном звучить класична музика, то це миттєво виділяє те місце, де вона звучить, з усього навколишнього ландшафту і взагалі з контексту повсякденності і буденності за рахунок того, що її звуковий код різко відрізняється від звичного звукового коду сучасної епохи. Класичній музиці підвладно істотно перетворювати навколишній простір, навіть якщо він є для людини знайомим і буденним. Таким чином, всім, хто потрапляє в зону звучання класичної музики, пропонується якби подумки добудувати особливий універсум поведінки і намагатися знайти в ньому свою роль. Так само, як переодягання в історичний костюм сприяє розкриттю в людині незадіяних у звичайному житті граней характеру, так і у разі звучання фоном класики людина включається в гру символів, що позначають висоту, унікальність, церемонність. Тільки в такому разі в історичні декорації «одягається» навколишній простір. Одна з головних функцій фонової музики в повсякденному середовищі побутування полягає в «пожвавленні», в «одухотворенні» предметів і наповненості різних просторів образами життєвого процесу. Сучасна «фономанія», що виражається в прагненні неодмінно озвучити музикою звичайні дії і ситуації, є своєрідною реакцією людини на постійне розростання простору цивілізації, яке він не в силах достатньою мірою обжити і «одухотворити» своїм особистим душевним станом. Таким способом дефіцит спілкування людини з людиною компенсується реально чуттєвим діалогом людини зі штучним цивілізаційним середовищем. Оточена звуковідтворюючими пристроями людина підсвідомо починає відчувати, що в «озвучуваному» місці є своє життя, навіть якщо не зустрічає тут жодної живої душі або не вступає в контакт із соціальним оточенням. Класична музика своєю присутністю в звуковому ландшафті сучасності при-

миряє технічний прогрес із закономірностями розвитку культури, забезпечуючи її просторовий синтез. Технічний прогрес таким чином не тільки колосально збільшує аудиторію слухачів класичної музики, а й дає змогу долучатись до неї з максимальним комфортом. Інша причина такої широкої затребуваності фонової музики пов'язана із розростанням простору споживання і необхідністю вуалювання комерційних інтересів в естетично привабливій формі. Класична музика своєю присутністю облагороджує процеси споживання, як би створює авторитет високого мистецтва, нерозривно пов'язаного з духовним началом і особистісним розвитком. Процес споживання, супроводжуваний класичною музикою, набуває антуражу світського спілкування, нівелюючи наявність утилітарних аспектів. «Коли старовизнані пророки хотіли особливо яскраво зобразити загибель якогось міста, вони передрікали, що там замовкне млин і не чути буде співу виноградаря» – за допомогою цього аргументу Л.М. Василенко переконливо ілюструє, що музика супроводжувала побут людей з найдавніших часів [1, с. 31]. Поєднання фонової музики з нетворчою роботою сучасного типу дуже часто висловлює прагнення людини розмити межу між працею і розвагою, знайти їх синтез, реалізувати право отримувати насолоду від усіх аспектів життя. Таким чином, трудова пісня доповнює зміст трудових дій, які активно переживала людина. А фонова музика цей зміст готова повністю створювати тоді, коли він відсутній, оскільки людина працює автоматично і її душевний стан не задіяний у робочому процесі, не отримує від роботи змістового та емоційного підживлення. Фонова музика виконує компенсаторну функцію. Вона привносить у робочий осередок відчуття емоційності, змістовності поточного часу, як часу життя, який належить працівникові. Нині людина сприймає різні звуки, в тому числі музичні, не тільки як конкретну інформацію, що надходить до неї ззовні, а й як свідчення функціонування середовища побутування. Фонова музика може як прикрашати оточуючу реальність, так і створювати її – все залежить від індивіда, який наділяє музику тими чи іншими повноваженнями. Саме ця специфічна пристосованість музики стосовно навколишньої дійсності, слухача поряд із розвитком і вдосконаленням звуковідтворювальної техніки зумовлює таке поширення побутування музичного мистецтва в усіх його проявах. Важливо і те, що фонова музика особливо гостро була потрібна, коли все живе і природне стало стрімко йти з життя людини, коли вона все частіше стала залишатись наодинці з «німими» машинами, і тоді такий необхідний відгук на свої дії людина навчилася моделювати за допомогою фонової музики. Тим самим музика стала цінуватися за те, що може безперервно підтримувати відчуття живого діалогу і вза-

ємодії з живими об'єктами, прямий емоційний контакт з якими неможливий або наразі небажаний. Специфічна зручність класичної музики полягає в тому, що її можна використовувати особистісним посередником між навколишнім середовищем і індивідом. При цьому характер її звучання можна нескінченно трансформувати, легко змінюючи принципи її взаємодії із загальним ситуативним контекстом: класична музика дає змогу підключатися до неї або відмовлятися від неї тоді, коли це необхідно в процесі повсякденного побутування [4]. Коли в життєвому середовищі класика звучить від імені конкретної сучасної людини, то ця людина вже не перебуває сам на сам із сучасністю. Особу охоплюють і захищають ритми життя минулого, гармонія минулих епох, лад ліричного самовираження далеких поколінь. У сучасному побутуванні фонова музика не потребує додаткових мотивацій і не вимагає складних інтерпретацій, оскільки необхідні асоціації виникають автоматично. За класичною музикою закріплено абсолютне право звучати в будь-яких моментах, тому вона незмінно створює правильний і гармонійний фон емоційного забарвлення [2]. Частота використання деяких класичних творів як музичного супроводу різних подій, по суті, перетворює їх на ритуальне кліше. Найбільш показовим прикладом такого роду є «Весільний марш» Ф. Мендельсона, «Арія» з оркестрової сюїти Й.С. Баха або його ж «Скерцо» з іншої сі мінорної сюїти. Але коли класичний твір починає виступати таким універсальним символом, він тим самим позбавляється власної внутрішньої значущості, позаяк спочатку більшість класичних творів аж ніяк не ритуальні за змістом. Парадокс полягає в тому, що в ході церемоній суперечлива динаміка емоційного життя людини, відображена в класичній музиці, перекодується у вираз досконалої гармонії, переможних досягнень і тотального щастя. Отже, будь-яке ритуалізування класичної музики – це спосіб співвіднести сучасність зі звичаями минулих епох, у цьому, власне, і полягає привабливість всіляких церемоній. Інакше кажучи, людям подобається гратизминувим. І музика тут потрібна для того, щоб максимально достовірно відтворити піднесену атмосферу, яка не є для більшості сучасних людей звичною, буденною. Класична ж музика багаторазово підсилює цей ефект, тому що її звуки адресовані реконструювати минуле в його автентичному варіанті. Класика априорі містить у собі образи й ідеали минулих століть, при цьому вона дивовижно гнучко може вбудовуватись у контекст сучасного побутування, з легкістю забезпечуючи необхідний зв'язок часів. Завдяки класичній музиці стилістика дистанційності естетизму та офіційності спілкування людей, коли ніякі відкриті конфлікти, сварки, з'ясування відносин, недбалий тон або панібратство виявляються недоречними. Моделюється

ситуація спектаклю, в якому учасники заходу мають прагнути увійти в образи, співвідносні з класичним музичним фоном.

Однією з показових форм класичної музики, близької до сприйняття пересічним слухачем, є народнопісенне виконавство. Українська народнопісенна виконавська традиція славиться своїм розмаїттям та глибокою духовною сутністю у відображенні картин етнічного буття. Проте на сучасному етапі розвитку держави актуальною залишається проблема відродження та збереження народнопісенної виконавської традиції у всіх формах її побутування. Одним із засобів збереження цікавості до народної пісні в сольному виконанні є поєднання естрадних сценічних традицій та народнопісенного виконавства. Таким чином, осучаснення класичних форм музичного виконавства, створення малих форм ансамблевого музичування, мистецький синтез різноманітних, іноді протилежних музичних жанрів, дасть змогу загострили увагу та цікавість молоді на класичному музичному репертуарі та змістити функцію класичної музики з фонової на освітньо-виховну.

Так, одним із засобів загострення цікавості до сприйняття класичної музики в освітньому середовищі є експериментальні форми гуртового виконавства. Універсалізм композиторського мислення в творчості В. Самофалова суттєво розкриває виконавський спектр його творів. Так, аналізовані нами твори можна визначити як такі, що відповідають виконавському рівню професійних академічних та народних хорів, проте, можуть бути якісно виконані колективами мистецької категорії «навчально-професійний хор», що доводить концертне виконання номерів аналізованого нами циклу в рамках сезонів Національної філармонії України ім. Лисенка такими колективами, як Академічний хор "Anima" КНУ-КиМ, Український народний хор імені Станіслава Павлюченка. Художній результат цих заходів за якісними критеріями можливо визначити як такий, що відповідає виконавському рівню професійних хорових колективів. Отже, виникає потреба введення терміна «навчально-професійний хоровий колектив». Для більш доцільного обґрунтування запропонованого визначення звернемось до визначення понять «аматорський хор», «професійний хор», «навчальний хор».

Так, за визначенням О. Скопцової, хорове виконавство поділяється на три форми. **Аматорське** хорове мистецтво визначається як те, що передує професійному та експериментальному хоровому виконавству. Під аматорством розуміється художня творчість, котра функціонує поза сферою професійного мистецтва. Головною відмінністю професійного та аматорського мистецтва постають художні критерії оцінювання художньо-виконавської майстерності учасників колективу.

Експериментальна форма хорового виконавства, за класифікацією О. Скопцової, представлена студентськими хоровими колективами, ансамблями, фольклорними гуртами тощо. Дослідниця зазначає, що їхня творчість позначена оновленням репертуару, виконавської стилістики, сценічного втілення. У контексті нашого проекту цікавим є визначення автора: «Метою експериментальних хорових, зокрема народних хорів, є пошуки зразків українського пісенного фольклору, ґрунтовне дослідження локальних виконавських традицій певного регіону та відтворення у виконавстві імпровізаційності природи української багатоголосної народної пісні. Як особливу форму хорового виконавства О. Скопцова виділяє **професійну** форму хорового мистецтва, надаючи такі ознаки мистецького професіоналізму (надаються ознаки дотичні проблемі проекту), як:

- жанрово-стильова багатоманітність репертуару;
- дотримання національної фольклорної пісенної традиції як основи художньо-стильових принципів хорового виконавства (народного);
- синтез хорового та сольного співів, народної хореографії та інструментальної музики;
- культивування своєї виконавської манери та наявність специфічних «народних» тембрів голосів.

На нашу думку, наведена О. Скопцовою класифікація форм народного хорового виконавства потребує доповнення. Так, відношення навчальних хорових колективів до експериментальної форми хорового виконавства, ми вважаємо, потребує доповнення. Концертне виконання творів сучасних композиторів як академічними, так і народними хоровими колективами (у цьому разі академічним хором "Anima" та Українським народним хором імені Станіслава Павлюченка КНУКиМ) дає змогу виявити відповідність колективів ознакам мистецького професіоналізму, наведеним О. Скопцовою [5]. Наведемо конкретний приклад особливостей сприйняття класичного музичного репертуару. Компаративний аналіз виконання концертного виконання творів В. Самофалова *Академічним хором ім. Платона Майбороди, Академічним хором "Anima" та Українським народним хором імені Станіслава Павлюченка КНУКиМ* у контексті художньо-виконавських критеріїв дає змогу визначити виконавський рівень навчальних колективів як такий, що відповідає рівню професійних. Доречно зауважити, що цикл «Пори року» був запропонований автором для виконання НЗАУН хором ім. Верьовки, проте А. Авдієвський визначив запропонований матеріал як такий, що не підвладний для виконання українським народним хором. Проте виконавська діяльність Українського народного хору ім. С. Павлюченка під керівництвом О. Скопцової дає підставу

для спростування наведеної тези. А загальна концертно-виконавська практика сценічної реалізації хорових творів В. Самофалова дає підставу для доповнення запропонованої О. Скопцовою класифікації, а саме розширення складників експериментальної форми хорового виконавства за рахунок введення поняття «навчально-професійний хор», тобто колектив, котрий за своїми художньо-виконавськими критеріями не поступається якісним показникам професійного колективу. Проте така класифікація можлива до реалізації за умови доречного та дозованого виховання в молоді (від початку освітньої діяльності) відповідного ставлення до класичної музики в усіх формах її побутування. Що можливо за умови поступового емоційного сприйняття в процесі освітньої діяльності різних напрямів.

Висновки та подальші перспективи. Таким чином, класична музика нерідко виступає в ролі своєрідного оберегу, що згладжує конфлікти між сучасністю та історією, між простором технологізованої цивілізації і самовідчуттям у ній окремого індивіда. Разом із тим, оскільки носіями цього духовного багажу виступають сучасні технічні пристрої, виникає ситуація доконаного символічного присвоєння суті музичної класики сучас-

ною цивілізацією. Класичні мелодії виявляються мовою повсякденного спілкування, повідомляючи комунікативним моделям додаткову значимість, підвищуючи не тільки статус суб'єктів комунікації, а й статус засобів зв'язку теж. Класична же музика за всього зростання її затребуваності все одно потребує належної уваги, наукового осмислення, а як наслідок – популяризації серед широкого загалу слухачів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко Л.М. Проблема свідомого та поза-свідомого у теорії та практиці вокального виконавства. *Педагогічні науки*. Випуск 94, 2011. С. 31–40.
2. Дудков Є.В. Слухач у світі музики з культурно-історичної точки зору. *Питання соціології музики* : зб. наук. праць. Москва, 1990.
3. Івасин І. Музично-виконавська діяльність як засіб творчого розвитку особистості. *Гірська школа українських Карпат*. № 11, 2014. С. 153–155.
4. Михайлов А.В. Поетика бароко: завершення риторичної епохи. *Мови культури*. Москва, 1997.
5. Скопцова О.М. Становлення та особливості розвитку народного хорового виконавства в Україні (кінець ХІХ–ХХ століття) : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 180 с.
6. Цукер А.М. І рок, і симфонія... Москва : Композитор, 1993. 301 с.: нот. іл. Іваненко М.В., Семенова Е.А.